

STANISŁAW LISIECKI

Odnowienie i pielęgnowanie lasu w lasach państwowych w okresie międzywojennym

Лесные культуры и уход за лесом в государственных лесах
в междувоенном периоде

Regeneration and Forest Tending in State Forests in the Inter-War Period

Ogólne zasady i kierunki w hodowli lasu i osiągnięte wyniki w lasach państwowych w latach 1919—1939 są szerokiej rzeszy leśników polskich mało znane. Dostępne dane tak z „Roczników Statystycznych” tego okresu jak i innych źródeł są nieliczne i nie pozwalają na właściwą ocenę działalności lasów państwowych lat międzywojennych.

Na podstawie niektórych zachowanych danych statystycznych, sprawozdań i referatów opracowanych w byłej Dyrekcji Naczelnej Lasów Państwowych warto, chociażby w wielkim skrócie i fragmentarycznie, zapoznać się z nimi. Naświetlenie wyników tego okresu umożliwi ocenę niektórych prac hodowlanych wchodzących w zakres wniosków odnowienia i pielęgnowania lasu i pozwoli może na lepsze porównanie ich z efektami naszej powojennej działalności w państwowym gospodarstwie leśnym.

1. Powierzchnia leśna

Według danych „Biura Hodowli i Ochrony Lasów” byłej Dyrekcji Naczelnej Lasów Państwowych powierzchnia leśna w lasach państwowych (stan z 1 października 1936 r.) wynosiła w zaokrągleniu 2 499 500 ha.

Podział tej powierzchni według grup rodzajowych przedstawiał się następująco:

	ha w zaokrąg.	%
sosna i modrzew	1 637 500	65,5
świerk	300 000	12,0
jodła	73 000	3,0
dąb i jesion	113 000	4,5
olsza	139 000	5,5
buk	60 000	2,4
inne liściaste	177 000	7,1

Z powierzchni leśnej przypadło na halizny, zręby i płazowiny około 76 550 ha. Ogólny zatem odsetek powierzchni niezalesionej wynosił 3,06%. W poszczególnych dyrekcjach lasów państwowych wskaźnik ten wahał się od 1,4 do 5,2%.

2. Zasady polityki hodowlanej

Jedną z podstawowych zasad polityki hodowlanej, która obowiązywała w okresie międzywojennym w lasach państwowych, była zasada opłacalności produkcji leśnej,

w myśl której ... „na lepszych siedliskach, przy wyższych cenach drewna i korzystniejszych warunkach zbytu, usprawiedliwione były wyższe koszty zalesień, a więc i kosztowniejsze sposoby odnowienia niż w odmiennych warunkach” (1, 2). To też zgodnie z tą zasadą, inną skalę sposobów i środków stosowała administracja lasów państwowych przy odnawianiu gospodarczo najintensywniejszych lasów dykcji zachodnich i centralnych, a inną przy zalesianiu mało dochodowych lasów kresowych oraz mało dostępnych lasów górskich.

Podana wyżej i przyjęta po likwidacji szeroko stosowanego do około 1925 r. systemu koncesyjnego eksploatacji lasu generalna zasada opłacalności produkcji leśnej wywarła w konsekwencji zasadniczy wpływ na kierunek przy wyborze i stosowaniu różnych sposobów oraz metod odnowienia lasu i ściśle z tym związanych kosztów na ogólną dochodowość lasów państwowych. Dążąc do osiągnięcia jak najlepszych wyników zalesień przy pomocy możliwie najniższych wydatków, ustalono następujące zasady zagospodarowania lasów:

„a. W lasach o dużej przewadze drzewostanów sosnowych (dykcji zachodnich i części dykcji środkowych) powstałych głównie ze sztucznych zalesień, wymagających większego nakładu pracy i kosztów oraz znajdujących się w korzystniejszych warunkach ekonomicznych (możliwości zbytu drewna i intensywności gospodarki) obowiązywały sposoby odnowienia sztucznego.

b. W lasach położonych na wschód od Wisły oraz lasach górskich mających drzewostany o bardziej urozmaiconym składzie i korzystniejsze warunki przyrodnicze, a przy tym w ówczesnych warunkach małodostępne, o niekorzystnych warunkach zbytu i przez to mniej dochodowe, obowiązywały głównie odnowienia naturalne, jako sposoby w zasadzie tańsze od sztucznych” (1, 2).

3. Rozmiar wykonanych odnowień i zalesień

Rozmiar prac wykonanych odnowień i zalesień w okresie międzywojennym obejmujących lata 1919—1937/1938 ilustruje tabela 1.

Sposobem naturalnym odnowiono w tym okresie około 134 500 ha. W stosunku do ogólnej powierzchni dokonanych odnowień stanowiło to 18,3%.

Dyrekcja Naczelna Lasów Państwowych dążyła do znacznego zwiększenia możliwości wykorzystania naturalnych sił produkcyjnych siedlisk w lasach państwowych. Zastosowanie odpowiednich rodzajów rębni, mających na celu stworzenie właściwych warunków dla odnowień naturalnych miało się ponadto przyczynić do wydatnego obniżenia bezpośrednich kosztów odnowień oraz do poprawy ich zdrowotności. Mimo przedsięwzięcia w tym kierunku odpowiednich środków napotymano w praktyce na trudności, gdyż możliwość szerszego stosowania odnowień naturalnych była znacznie ograniczona. Drzewostany, które zasadniczo nadawały się do tego sposobu odnowienia zajmowały stosunkowo niewielkie powierzchnie. Znaczna ich część ze względu na bardzo wysoki wiek i zanik przyrostów lub niewłaściwy skład musiała być użytkowana sposobem zrębowym o dużej przewadze zrębów zupełnych i odnawiana sztucznie.

Odnowienia sztuczne (81,7% ogólnej powierzchni odnowień) były stosowane z reguły przy zalesieniach bieżących zrębów zupełnych, halizn, wyrębów z dawnych lat i innych powierzchni niezalesionych powstałych wskutek klęsk natury organicznej i nieożywionej, które przyczyniły się do zniszczenia bardzo poważnych obszarów lasów. Np. strzygonia choinówka uszkodziła w latach 1922—1924 oraz 1931 i 1932 r. w Poznaniu, na Pomorzu i w Puszczy Augustowskiej ponad 120 tys. ha drzewostanów, z których następnie około 64 tys. ha trzeba było przedwcześnie wyciąć i zaleścić;

Rozmiary powierzchni odnowień i zalesień w latach 1919—1937/38

Rok	Odnowiono naturalnie						Odnowiono i zalesiono sztucznie						Ogółem odnowiono i zalesiono ha	
	samosiewem		odroślowo		razem		siewem		sadzeniem		razem			
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%		
1919	—		—		—		—		—		—		—	
1920	405,1		405,1	3,4	405,1	3,4	1104,9	9,5	10497,7	90,5	11602,6	96,6	12007,7	
1921	4234,5		4234,5	19,8	4234,5	19,8	6829,3	39,7	10356,5	60,3	17185,8	80,2	21420,3	
1922	2841,9		2841,9	13,0	2841,9	13,0	3729,3	19,7	15236,1	80,3	18965,4	87,0	21807,3	
1923	4671,2		4671,2	15,4	4671,2	15,4	7606,0	29,6	18126,4	70,4	25732,4	84,6	30403,6	
1924	6755,9	76,6	2068,7	23,4	8824,6	22,6	4755,3	15,8	25391,9	84,2	30147,2	77,4	38971,8	
1925	8506,6	87,8	1181,0	12,2	9687,6	22,1	6246,2	18,3	27943,7	81,7	34189,9	77,9	43877,5	
1926	11412,8	89,4	1350,3	10,6	12763,1	27,2	9454,4	27,7	24675,6	72,3	34130,0	72,8	46893,1	
1927	9477,1	91,4	892,8	8,6	10369,9	19,1	11896,7	27,1	32070,3	72,9	43967,0	80,9	54336,9	
1927/28	4929,5	77,0	1467,7	23,0	6397,2	12,1	14609,3	31,5	31720,4	68,5	46329,7	87,9	52726,9	
1928/29	3518,0	86,7	541,5	13,3	4059,5	8,0	17531,2	37,6	29140,4	62,4	46671,6	92,0	50731,1	
1929/30	5810,0	78,2	1622,0	21,8	7432,0	15,8	11911,0	30,0	27780,5	70,0	39691,5	84,2	47123,5	
1930/31	27234,6	74,7	9222,7	25,3	36457,3	52,3	7177,7	21,6	26090,3	78,4	33268,0	47,7	69725,3	
1931/32	8029,7	85,9	1319,9	14,1	9349,6	22,2	8340,6	25,5	24356,8	74,5	32697,4	77,8	42047,0	
1932/33	2628,7	75,6	849,2	24,4	3477,9	8,5	6193,8	19,2	26129,7	80,8	32323,5	91,5	35801,4	
1933/34	1722,9	70,1	734,9	29,9	2457,8	7,4	7404,8	23,9	23544,8	76,1	30949,6	92,6	33407,4	
1934/35	brak danych		brak danych		2720,4	8,3	6161,8	20,5	23876,9	89,5	30038,7	91,7	32759,1	
1935/36					3214,9	9,2	3680,0	11,6	28135,5	88,5	31815,5	90,8	35030,4	
1936/37					2937,3	8,7	5026,6	11,6	25843,5	88,4	30870,1	91,3	33807,4	
1937/38					2213,0	6,5	5863,9	18,4	26005,5	81,6	31869,4	93,5	34082,4	
Ogółem					134514,7	18,3	145522,8	24,2	456922,6	75,8	602445,4	81,7	736960,1	

pędrak chrabąszcza majowego zdziesiątkował w ostatnich latach omawianego okresu uprawy na powierzchni około 30 tys. ha.

Największe powierzchnie odnowiono siewem w latach 1926—1930 i to przede wszystkim sosną, przeważnie w lasach dyrekcji zachodnich. Wynikało to z położenia szczególnego nacisku na jak najszybsze zalesienie wyrębów posówkowych. Udział siewów w tym okresie wynosił 27—38% w stosunku do ogólnej powierzchni odnowień sztucznych. Wobec stwierdzenia dużych powierzchni przepadłych upraw powstałych z siewów (udane siewy tylko na właściwych siedliskach, duże straty z powodu osutki i suszy, a ponadto wysoki koszt nasion i pielęgnowania) już w 1934 r. ustalono jako maksimum dla siewów około 20% ogólnej powierzchni odnowień sztucznych, którego nie należało w przyszłości przekraczać zarówno ze względów przyrodniczych jak i finansowych.

Odnosnie kosztów na odnowienia i zalesienia sztuczne zachowały się sprawozdania z lat 1931/1932—1936/1937. Ze sprawozdań tych wynika, że przeciętny koszt 1 ha odnowień i zalesień sztucznych (w złotych przedwojennych) kształtował się w poszczególnych latach następująco:

rok	zł/ha
1931/32	49,36
1932/33	46,87
1933/34	49,47
1934/35	48,14
1935/36	48,12
1936/37	52,16

W 1936/1937 przeciętny koszt tych odnowień (Dział II wniosku odnowienia) w poszczególnych dyrekcjach lasów państwowych wahał się od 37,10 do 88,59 zł/ha. Z tego przypadało 85% na opłacanie robocizny, reszta zaś na zbiór nasion, zakup narzędzi i innych materiałów.

Nasion leśnych zużyły lasy państwowe do szkólek i odnowień następujące ilości kilogramów:

rok	liściaste	iglaste
1932/33	390 795	35 446
1933/34	23 224	43 057
1934/35	724 133	32 500
1935/36	463 843	39 556

Z innych lat danych statystycznych tego zakresu prac brak.

4. Poprawki i uzupełnienia

W omawianym okresie lat międzywojennych powierzchnia wykonanych poprawek i uzupełnień wynosiła rocznie 15—21 tys. ha zredukowanych.

Charakterystyczne są w tym dziale prac niektóre dane liczbowe z ostatnich lat międzywojennych, a mianowicie: w latach 1931/32—1936/37 stosunek powierzchni zredukowanej poprawek i uzupełnień do powierzchni zalesień oraz odnowień sztucznych i naturalnych wynosił od 44,1% w 1931/32 do 61,5% w 1936/37 czyli przeciętnie około 55%.

Zestawienie powyższych danych podano w tabeli 2.

Poprawki i uzupełnienia

Rok	Odnowienia i zalesienia (sztuczne i naturalne) ha	Poprawki i uzupełnienia ha zred.	Poprawki i uzupełnienia w stosunku do odnowień i zalesień %	Przeciętny koszt 1 ha zred. zł
1931/32	42 047,0	18 564,0	44,1	54,84
1932/33	35 801,4	20 303,0	56,7	45,69
1933/34	33 407,4	17 690,0	53,0	46,14
1934/35	32 759,1	18 492,0	56,4	42,83
1935/36	35 030,4	21 479,0	61,3	44,11
1936/37	33 807,4	20 782,0	61,5	57,22
razem	212 852,7	117 310,0	55,1	48,51

Według szczegółowych danych z 1936/37 r. stosunek powierzchni poprawek do powierzchni odnowień i zalesień, który wynosił w skali krajowej przeciętnie 61,5%, wahał się w poszczególnych dyrekcjach lasów państwowych w zaokrągleniu od 37% (w DLP Toruń) do ponad 120% (w DLP Poznań), a przeciętne koszty wynosiły 32,46 zł/ha — 111,36 zł/ha (w Poznaniu).

Wykazane powyżej najwyższe wskaźniki w Dyrekcji Lasów Państwowych w Poznaniu wymagają dodatkowego wyjaśnienia. Na podstawie własnych obserwacji mogę przyjąć, że na taki stan rzeczy wpłynęło niewątpliwie bezwzględne przestrzeganie w DLP w Poznaniu „zasady opłacalności produkcji leśnej”. Mimo depresji gospodarczej w latach po 1930 r. dążono w Poznaniu do utrzymania rozmiarów odnowień na prawie równej wysokości lat ubiegłych, a potrzebne na ten cel nakłady finansowe wygospodarowywano przez skreślenie wydatków do niemal symbolicznych kwot, na poprawki i uzupełnienia oraz głównie na pielęgnowanie upraw. Skutki takiego postępowania odbiły się oczywiście na udatności upraw. Zmiana kierownictwa Dyrekcji w 1932 r. przyczyniła się do zaniechania uprzednio przyjętego kierunku, a między innymi do zwiększenia rozmiarów i nakładów na poprawki i pielęgnowanie kosztem zmniejszenia rocznych powierzchni odnowień. Przyczyniło się to do polepszenia jakości upraw głównie w nadleśnictwach posówkowych.

5. Szkółki leśne

Szczegółowe dane dotyczące rozmiarów szkółek dotyczą tylko lat 1931/32—1936/37. W latach tych rozmiary szkółek wyniosły w skali krajowej:

rok	w zaokrąg. ha
1931/32	567
1932/33	520
1933/34	523
1934/35	618
1935/36	639
1936/37	664

W 1936/37 r. rozmiar szkółek w poszczególnych dyrekcjach lasów państwowych wynosił 41,93 ha — 134,55 ha. Produkcja ilościowa sadzonek tego okresu wahała się w różnych latach w granicach 600—800 milionów sztuk.

6. Pielęgnowanie gleby i drzewostanów

Z powyższego działu prac hodowlanych brak jest szczegółowych danych statystycznych z okresu międzywojennego. Do sprawy pielęgnowania zalesień przywiązywano szczególną wagę w ostatnich latach przed II wojną światową. Potwierdzają to sprawozdania opracowane przez Dyрекcję Naczelną Lasów Państwowych z lat 1935 i 1938. Z tego okresu zachowało się „Ogólne zestawienie wykonania wniosku odnowienia i pielęgnowania lasu z 1936/37 r.” (według poszczególnych dyrekcji lasów państwowych). W roku tym wykazano, że w dziale V „Pielęgnowanie gleby i drzewostanów” wykonano ogółem 104 248 ha, kosztem 907 526 zł, tj. przeciętnie 8,70 zł/ha. Najmniejszy rozmiar i najniższe koszty wykazała Dyrekcja Lasów Państwowych w Radomiu (5 411,75 ha i przeciętny koszt 5,88 zł/ha), a najwyższe Poznań (19 134,39 ha i przeciętny koszt 11,38 zł/ha).

ŹRÓDŁA

1. Dyrekcja Naczelna Lasów Państwowych — Warszawa. „Prace Administracji Lasów Państwowych w zakresie hodowli lasu”. 1935.
2. Dyrekcja Naczelna Lasów Państwowych — Warszawa. „Odnowienie i pielęgnowanie drzewostanów w lasach państwowych” (opracowanie Kierownika Biura Hodowli i Ochrony Lasów K. Maciejowskiego z 5 stycznia 1938 r.).
3. Dyrekcja Naczelna Lasów Państwowych — Warszawa. „Zestawienie sprawozdań statystycznych za okres 1919—1933/34 rozmiaru prac w zakresie odnowienia”.
4. Dyrekcja Naczelna Lasów Państwowych — Warszawa. „Rozmiar oraz ogólne koszty odnowienia i pielęgnowania zalesień za okres 1931/32—1935/36 r.”.
5. Dyrekcja Naczelna Lasów Państwowych — Warszawa. „Porównanie powierzchni niezalesionej według stanu z 1919 r. ze stanem na 1. X. 1936” (według poszczególnych dyrekcji lasów państwowych).
6. Dyrekcja Naczelna Lasów Państwowych — Warszawa. „Zestawienie ogólne kosztów odnowienia lasów opłacanych z kredytu przyznanego w § 3 poz. 1 planu finansowo-gospodarczego za lata 1936/37 i 1937/38” (wzór nr 11).
7. Zarządzenie Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych — Dyrekcja Naczelna Lasów Państwowych, zn. sprawy H. O. 212/5 z dn. 5 czerwca 1936 r. w sprawie opracowania wniosków oraz wykazów odnowienia i pielęgnowania lasu.

Praca wpłynęła do Komitetu Redakcyjnego 14 października 1963 r.